

СУТНІСТЬ І ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ»

Інна Коваль

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Анотація:

У статті розкрито сутність і наведено змістову характеристику поняття «правове виховання», а також дотичних до нього понять – «виховання» і «право». З'ясовано підходи до розуміння поняття «правове виховання» й визначено його: 1) через категорію діяльності; 2) через термін «культура»; 3) через правосвідомість; 4) як правову соціалізацію; 5) як правову вихованість. Доведено, що правове виховання – це процес цілеспрямованого, систематичного, послідовного впливу на свідомість, почуття, поведінку студентів норм і принципів права, спеціальних форм і методів, що забезпечують необхідний, прийнятний у конкретному суспільстві рівень формування правових знань, переконань, ціннісних орієнтацій, настанов, а також розвиток шанобливого ставлення до законодавства, уміння відстоювати свої права, навички правомірної поведінки, що узгоджується з потребами, цінностями правового суспільства. Визначено мету, завдання, функції та особливості правового виховання.

Ключові слова:

виховання; правове виховання; правосвідомість; правова культура; правова вихованість.

Аннотация:

Коваль Инна. Суть и содержательные характеристики понятия «правовое воспитание».

В статье раскрыта суть и содержательная характеристика понятия «правовое воспитание», а также близких к нему понятий – «воспитание» и «право». Выяснены подходы к пониманию понятия «правовое воспитание», которое определяется: 1) через категорию деятельности; 2) через термин «культура»; 3) через правосознание; 4) как правовая социализация; 5) как правовая воспитанность. Доказано, что правовое воспитание – это процесс целенаправленного, систематического, последовательного воздействия на сознание, чувства, поведение студентов норм и принципов права, специальных форм и методов, обеспечивающих необходимым, приемлемым в данном обществе уровнем формирования правовых знаний, убеждений, ценностных ориентаций, установок, а также развитие уважительного отношения к законодательству, умение отстаивать свои права, навыки правомерного поведения, которое согласуется с потребностями, ценностями правового общества. Определены цели, задачи, функции и особенности правового воспитания.

Ключевые слова:

воспитание; правовое воспитание; правосознание; правовая культура; правовая воспитанность.

Resume:

Koval Inna. Nature and content characteristics of the concept “legal education”.

The article represents the essence and content characteristics of the concept “legal education”. The essence of relevant concepts such as education and law was revealed. The approaches to understanding the concept of “legal education” were defined: 1) the approach, in which the nature of legal education is expressed through the category of business; 2) the approach which gives a broad interpretation of the term through the term “culture”; 3) is treated through the sense of justice; 4) is defined as legal socialization; 5) is seen as legal politeness. It was proved that legal education is a process of deliberate, systematic, consistent effect on consciousness, feelings, behavior of students by norms and principles of law, special forms and methods that ensure the required, acceptable in the society level of forming legal knowledge, beliefs, value orientations, attitudes, the development of respect for the law, skills to uphold their rights, skills of lawful behavior that is consistent with the needs and values of the legal society. The goals, objectives, tasks, functions and features of legal education were revealed.

Key words:

education, legal education, sense of justice, legal culture, legal politeness.

Постановка проблеми. Побудова правового суспільства вимагає від його членів основних, елементарних правових знань, які забезпечують нормальні умови життя, правовий захист і дотримання норм і правил життєдіяльності. У зв'язку з цим великого значення набуває правове виховання.

У наукових дослідженнях наводяться різні визначення терміна «правове виховання». Як зазначає В. Стреляєва, попри всі недоліки, ці визначення у своїй основі є конструктивними для аналізу складності, глибини й невичерпної соціальної сутності правового виховання [12, с. 21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правового виховання населення, його зв'язку з правовою культурою та правовою свідомістю порушувалася у працях багатьох науковців, зокрема О. Аксьонової, С. Алексєєва, С. Болоніної, К. Глущенко, О. Єрмакова, Ю. Калиновського, М. Кравчук, Р. Кравцова, М. Лаварсланової, О. Орлової, О. Плетньової,

О. Рассолової, І. Сидоренкової, О. Скакун, В. Стреляєвої, О. Тимченко, Ш. Хамроева та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є встановлення сутності правового виховання на основі розкриття змісту дотичних понять, які є основою для його створення – виховання та право.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховання є найважливішим чинником формування соціально стійкої особистості в сучасних умовах, оскільки визначає готовність людини до творчої праці, до взаємодії з навколишнім світом і до прийняття суспільних цінностей.

На думку В. Стреляєвої, виховання спрямовує розвиток і є головною силою у формуванні особистості; воно підпорядковує розвиток людини наміченій меті, заповнює прогалини в програмі людського розвитку, результатом якого є становлення людини як біологічного виду і як соціальної істоти [12, с. 16].

Але виховання не окремий процес, він тісно пов'язаний з навчанням і освітою, які перебувають у нерозривній єдності й повинні

розглядатися комплексно, особливо при розв'язанні практичних питань. Виховуюче навчання передбачає безперервний взаємозв'язок процесів цілеспрямованого формування свідомості особистості, зокрема й правосвідомості, моральних ідеалів, правових настанов і ціннісних орієнтацій, спеціальних, професійно необхідних характеристик.

Поняття «виховання» і «освіта» є взаємозумовленими і, як правило, дотичними одне до одного. Але, незважаючи на це, між процесами виховання й освіти наявні розбіжності. На відміну від освіти, де головною метою є розвиток пізнавальних процесів індивіда й формування теоретичної основи правової свідомості та правової вихованості, забезпечення необхідного рівня систематизації знань про право, розвиток правових інтересів, почуттів, правового мислення, формування наукового правового світогляду, здібностей, виховання ставить за мету формування людини як особистості, її ставлення до світу, суспільства й взаємовідносин із ним.

У сучасній науковій літературі наявні різні погляди на співвідношення таких понять, як «правове виховання» й «правова освіта». Так, О. Скакун зазначає, що правова освіта, як і правове виховання, являє собою процес засвоєння знань про основи держави і права, виховання у громадян поваги до закону, прав людини, небайдужого ставлення до порушень законності та правопорядку [11, с. 484].

Натомість М. Кравчук вважає, що правова освіта є найбільш ефективною формою правового виховання, оскільки спрямована на надання певної системи правових знань і здійснюється в школах, училищах, технікумах, вищах тощо. Як бачимо, автор розглядає правову освіту як складник правового виховання [13, с. 220].

Розглядаючи правову освіту (навчання) і правове виховання, варто звернути увагу на те, що ці два процеси органічно пов'язані між собою. Виховуюче навчання передбачає безперервний взаємозв'язок процесів цілеспрямованого формування свідомості особистості законотворчого громадянина.

Правове навчання і виховання, на переконання К. Глуценко, є частиною всього процесу духовного формування особистості, без якого неможливо обійтися, реалізуючи ідею побудови в Україні правової держави [2, с. 51].

Стає очевидним, що вихованню значною мірою притаманний цілеспрямований освітній характер, який передбачає певний напрям виховної діяльності, усвідомлення її кінцевої мети, а також містить засоби і методи досягнення цієї мети.

Отже, виховання – це процес впливу на особистість складного комплексу умов, який являє собою багатовекторну діяльність, що передбачає наявність певних цілей і має відносну самостійність, специфіку методів і організованих форм їх досягнення.

Успіх виховання залежить не тільки від усвідомлення важливості виховного процесу в соціалізації особистості й розуміння високої громадянської відповідальності за виконану роботу тими, хто здійснює виховні функції, а й від з'ясування самими суб'єктами виховання всієї складності цього процесу. Відповідно, правове виховання є складником загального виховного процесу.

Оскільки правове виховання розглядається в науковій літературі крізь призму права, аналіз поняття та основних напрямів правового виховання є неможливим без аналізу виховної функції права. Саме за допомогою права як найважливішого засобу регулювання взаємовідносин індивідів та їх угруповань, соціальних груп розв'язується одна з найактуальніших проблем нашого часу – проблема реалізації ідеї законності. Як зазначає О. Єрмакова, правовий вплив є одним із тих організаційних чинників, що спрямовуються на забезпечення ефективності реалізації права [4, с. 11].

Отже, право є системою норм і правил поведінки особистості відповідно до вимог держави, суспільства.

З погляду взаємодії з об'єктивними факторами суспільного життя, з суспільною практикою, правове виховання спрямоване на підвищення регульовальної ролі права і є важливою умовою зміцнення законності та правопорядку, громадської дисципліни на основі формування в усіх громадян поваги до законів, до прав, обов'язків і законних інтересів особистості, різних організацій і держави загалом [12, с. 86].

Як вважає М. Лаварсланова, тільки за допомогою правового виховання ми можемо сьогодні закладати у студентів повагу до права, звичку дотримуватися його вимог, навички нормативної поведінки та правової культури в цілому [7, с. 44].

Поняття правового виховання розглядається науковцями різних галузей. Так, наприклад, соціологи вказують, що така діяльність є видом соціальної роботи; політологи ж вбачають у ній вид ідеологічного впливу на свідомість особистості, який спрямований на сприйняття способу життя, що підтримується в конкретній державі. Юристи вказують на юридичний аспект поняття правового виховання як особливого різновиду юридичної практики, пов'язаної з практикою становлення в Україні правової держави.

Деякі науковці ототожнюють поняття «правове виховання» і «правова культура». Так, О. Рассолова вважає, що поняття «правове виховання» і «правова культура» можна розглядати як тотожні за умови цільової настанови правового виховання на розвиток правової культури [9, с. 39].

Учені-юристи, характеризуючи правову культуру, безпосередньо не пов'язують її з правовим вихованням. Правова культура розглядається ними як суб'єктивний фактор реалізації права, визначається її роль в реалізації політичних прав і свобод. І. Сидоренкова пояснює це тим, що поняття «правова культура» є юридичним, а поняття «правове виховання» – педагогічним [10, с. 23].

Для розкриття порушеної проблеми доцільно зосередити увагу на змісті понять «правова культура» і «правове виховання» і з'ясувати зв'язки між ними. Співвідношення між цими поняттями в психолого-педагогічній літературі зазвичай розглядають за допомогою категорій «мета» і «засіб» [7, с. 50].

М. Лаварсланова вважає, що «правова культура є наслідком, результатом правового виховання» [7, с. 50]. Це тому, що правова культура формується під впливом низки чинників суспільства з його складниками, а також усіма соціальними структурами суспільства загалом.

Одним із факторів, що впливають на формування правової культури, як зазначалося вище, є і правове виховання. Воно має на меті розвиток правової свідомості людини й правової культури суспільства загалом. Відповідно, формування правової культури здійснюється характерними для неї методами і формами правового виховання. Тому, коли йдеться про правове виховання, неминуче порушується проблема формування правової культури особистості.

І. Сидоренкова вважає, що поняття «правова культура» і «правове виховання» тотожні, але їх можна назвати також взаємопов'язаними, взаємозумовленими. Дослідниця переконанна, що правова культура певного рівня – це та модель майбутнього результату, досягти якого прагне педагог, що здійснює правове виховання [10, с. 26].

Появу «дефектів» правової культури М. Лаварсланова пов'язує з недоліками, помилками, яких припустилися в правовиховній роботі [7, с. 52].

Правове виховання на відміну від соціалізації, яка відбувається в умовах стихійної взаємодії людини з навколишнім середовищем, розглядається як процес цілеспрямованої і свідомо контрольованої соціалізації (сімейне, релігійне, шкільне виховання). І та, й інша соціалізація

мають ряд відмінностей в різні періоди розвитку особистості. Одна з найістотніших відмінностей, що є в усіх періодах розвитку особистості, – це те, що виховання виступає своєрідним механізмом управління процесами соціалізації.

На думку О. Єрмакової, формування правосвідомості та правової культури є найважливішим складником усього процесу розвитку та соціалізації особистості молодої людини. Сутність концептуального підходу полягає в тому, що ядром правового виховання молодої людини повинно бути усвідомлення нею того, що права і свободи особистості належать їй з моменту народження, вони є найвищою цінністю [4, с. 13].

Крім того, правове виховання має бути органічно пов'язано з залученням молодої людини до процесу активної професійної діяльності.

З урахуванням викладеного вище правове виховання також можна розглядати як процес переходу особистості зі стану об'єкта виховання в стан суб'єкта різних видів самостійної діяльності. При цьому Ш. Хамроєв зауважує, що між процесами суспільного розвитку, соціалізації та правового виховання є певні відмінності [14, с. 82].

У системі напрямів і форм соціалізації особистості правове виховання посідає одне з провідних місць. Правове виховання було і залишається важливим соціальним каналом, який дає можливість прищеплювати громадянам правові знання. Однак вироблення цих знань у правосвідомості індивідів досить часто відбувається не тільки в процесі спеціально організованої свідомої виховної діяльності, а й під впливом різних об'єктивних чинників соціальної дійсності [12, с. 45].

Є діалектичний взаємозв'язок права і правосвідомості, які не можуть існувати одне без одного. Правосвідомість необхідна для права, щоб стати життєвою творчою силою, а право необхідне для правосвідомості, щоб набути предметну основу й об'єктивну правильність.

С. Алексєєв подає характеристику правосвідомості й вважає, що вона складається: з уявлень людей про право; з суб'єктивного ставлення до самого феномена права, його цінностей; з правової психології і навіть з індивідуальної і масової емоційної реакції на право [1, с. 269].

Правова свідомість такої соціально демографічної групи, як студенти, має специфічні соціальні й психологічні риси, які зумовнюються віковими особливостями, соціально-економічним і суспільно політичним становищем, а також тим, що духовний світ молодих людей перебуває на стадії формування й становлення.

Саме для молодіжного середовища характерні різні прояви правового нігілізму. Нігілізм у широкому розумінні означає заперечення загально визнаних цінностей, ідеалів, моральних норм, культури тощо. Проявляється нігілізм у різних формах – від байдужого ставлення до ролі й значення права через скептичне ставлення до його потенційних можливостей до повної зневіри в праві й негативного ставлення до нього. С. Алексєєв виділяє такі прояви правового нігілізму в молодіжному середовищі сучасної України:

1) недотримання й невиконання вимог законів та інших нормативних актів (стикаючись із перешкодою, зокрема й юридичного характеру, індивід прагне знайти ефективний засіб, який є найдоступнішим для нього за часом і витратами);

2) підміна законності прагматичною доцільністю (молодь оцінює своє ставлення до влади й суспільства як байдуже або відверто споживацьке);

3) ототожнення права з фактичними діями владних структур (молоді люди за підвищеної емоційності будь-які дії представників правоохоронних органів, що завдають шкоди їх особистим інтересам, сприймають як загрозу особистій безпеці, особливо, якщо такі дії супроводжувалися порушенням норм законодавства);

4) неповага до суду та правоохоронних органів (громадяни вважають за краще у разі виникнення юридичного конфлікту, здійснення щодо них незаконних дій не вдаватися по допомогу до правоохоронних органів, не звертатися до суду, а розв'язувати проблему самостійно);

5) аполітичність і непричетність до справ держави й суспільства (ініціатори та керівники реформ останніх років виявилися не здатні залучити молодь до широкої участі в суспільних перетвореннях) [1, с. 138].

Саме подолання правового нігілізму є одним із завдань правового виховання.

І. Ковальова та О. Тимченко вважають, що вирішальним чинником правового виховання молоді є висока правова вихованість кожного громадянина України, а також внутрішня потреба жити й діяти відповідно до норм права, активна соціальна та громадська позиція [6, с. 238].

Дослідники В. Головченко й Г. Нелін виділяють чотири аспекти правового виховання.

По-перше, правове виховання ґрунтується на точному знанні правових фактів і явищ. Знання закону – перша й основна умова правового виховання. Проте просте засвоєння тих чи інших норм права нерідко буває нейтральним процесом, якщо правові факти і явища не

розглядаються з певних позицій, якщо їх вивчення належним чином не організоване, якщо вони не виховують особистість у потрібному для суспільства напрямі.

По-друге, для нормального функціонування суспільства й закону, його поваги й неухильного, добровільного виконання всіма громадянами необхідно виховувати повагу не тільки до права, до закону, а й до органів міліції, суду, прокуратури, а також до осіб, які охороняють закони.

По-третє, виховуючи нетерпиме ставлення до антисуспільних проявів, не слід зводити таке виховання до формування такого ж ставлення й до людини, яка скоїла негативний вчинок.

По-четверте, правове виховання не можна зводити лише до формування правової свідомості особистості. Правосвідомість, як частина світогляду людини, відображає тільки ті явища, які регулюються нормами права, зокрема й почуття громадянськості й високої відповідальності особистості за свої вчинки та поведінку [3, с. 23–24].

Аналіз визначень правового виховання, наведених у наукових дослідженнях останніх років, дав змогу нам виділити такі підходи до розуміння поняття «правове виховання»: 1) підхід, у якому сутність правового виховання виражається через категорію діяльності; 2) підхід, у якому дається широке тлумачення цього поняття через термін «культура»; 3) підхід, у якому правове виховання трактується через поняття правосвідомості; 4) підхід, де правове виховання визначається як правова соціалізація; 5) підхід, у якому правове виховання розглядається як правова вихованість.

Зважаючи на різноманітні характеристики правового виховання, надані різними вченими, погоджуємося з О. Орловою, що порушена нами проблема є дискусійною: по-перше, поняття правового виховання, унаслідок його складності та багатоманітності, не може бути визначено однозначно й залежить від того, до якої системи понять його зараховують (загальносоціологічний аспект, функції держави, соціальна профілактика правопорушень); по-друге, можна сформулювати узагальнене визначення правового виховання, спираючись на ознаки, які йому притаманні [8, с. 50].

Узагальнюючи різні формулювання цього поняття, ми визначаємо правове виховання студентів педагогічного коледжу як процес цілеспрямованого, систематичного, послідовного впливу на свідомість, почуття, поведінку студентів норм і принципів права, спеціальних форм і методів, що забезпечують необхідний, прийнятий у конкретному суспільстві рівень формування правових знань, переконань, ціннісних орієнтацій, настанов,

а також розвиток шанобливого ставлення до законодавства, уміння відстоювати свої права, навички правомірної поведінки, що узгоджується з потребами, цінностями правового суспільства.

Необхідною вимогою до організованої та ефективної правовиховної роботи є визначення конкретної мети, яку потрібно досягти.

Визначення й аналіз цілей правового виховання дасть змогу з'ясувати шляхи досягнення необхідного результату, а також його зміст, оптимальну організацію, ефективні форми та методи.

Над визначенням цілей правового виховання працювали такі науковці, як С. Болоніна, К. Глущенко, З. Ібрагімова, А. Кордонська, І. Косенко, Є. Мануйлов, В. Стреляєва. У правовій літературі наводяться різні погляди на цілі правового виховання. Одні автори вважають, що правове виховання покликане поширювати правові знання, формувати правові переконання, виховувати почуття поваги до норм права й переконаність у необхідності їх дотримання. Так, З. Ібрагімова переконана, що мета правового виховання полягає у формуванні гуманної особистості, що володіє необхідними для життя в суспільстві юридичними знаннями, які визначають демократичні цінності, повагу й дотримання закону, має громадянську активну позицію, уміє захистити свої права і свободи, що забезпечують інтеграцію з правовим суспільством і повноцінну реалізацію життєвих планів [5, с. 18].

Підкреслимо, що сенс правового виховання полягає не тільки в забезпеченні поінформованості громадян, а й насамперед у вихованні громадян у дусі поваги до права, законів, свідомого й добровільного їх дотримання. Повага до права, закону неможлива без моральної оцінки, без її сприйняття і схвалення моральними почуттями та емоціями. Виховання громадянських почуттів і насамперед поваги до норм права – становить основу формування соціально-ціннісної орієнтації особистості.

Інші дослідники вважають, що цілями правового виховання є також прищеплення навичок правомірної поведінки, вироблення звички дотримуватися законів і виконувати їх. Ще одна група науковців висловлює думку, що метою правового виховання слід вважати вплив правових інститутів та інших соціальних груп, індивідів, що перетворює політико-правові ідеї та вимоги права на особисті переконання громадян. Так, В. Стреляєва доводить, що мета правового виховання передбачає глибоке розуміння об'єктивної необхідності встановлення законності в суспільстві за допомогою загальнообов'язкових правил поведінки, розуміння того, який характер повинні носити ці правила, відповідно до яких

принципів повинні будуватися [12, с. 30].

Досить повно мету правового виховання розкрито в юридичній літературі, де пропонується їх певна система.

По-перше, правове виховання визначається як організований ідейно-виховний процес, покликаний формувати певний обсяг правових знань, правові переконання, виховувати почуття поваги до норм права та переконаність у необхідності їх дотримання. По-друге, це формування такого рівня правової культури, за якого прищеплюються навички й уміння правомірної поведінки, виробляється звичка дотримуватися правових норм і виконувати їх. По-третє, метою правового виховання вважається вплив правових інститутів на свідомість індивідів і соціальних груп, який перетворює політико-правові ідеї та вимоги права на особисті переконання громадян. По-четверте, метою цієї діяльності є формування соціально активної особистості у правовій сфері.

Отже, цілі правового виховання, як і будь-якої виховної діяльності, детерміновані суспільними потребами та інтересами, а також основними напрямками діяльності держави. У визначення мети правового виховання входять: усвідомлення об'єктивної можливості цієї правовиховної діяльності, тобто реалізація її в сучасних умовах; чітке уявлення про можливі об'єктивні наслідки такої діяльності, досягнення певного рівня правової свідомості, правової культури та соціально-правової активності суб'єктів правовідносин.

Відповідно, правове виховання й освіта студентської молоді полягає в передаванні, накопиченні й засвоєнні нею на заняттях і під час самостійної роботи знань принципів і норм права, а також у формуванні відповідного ставлення до права і практики його реалізації, в умінні використовувати свої права, дотримуватися заборони й виконувати обов'язки. Звідси необхідність в усвідомленому засвоєнні основних потрібних положень законодавства, у виробленні почуття глибокої поваги до права. Здобуті в процесі навчання знання повинні перетворитися на особисте переконання, на міцну настанову щодо суворого дотримання правових розпоряджень, а згодом на внутрішню потребу й звичку дотримуватися правового законодавства, виявляти правову активність.

Отже, мета правового виховання визначає лише його ідеальний результат, для досягнення якого необхідно вибудувати зміст виховання як реально можливого. Метою правового виховання студентів педагогічного коледжу, на нашу думку, має бути формування у цієї вікової групи молоді правової вихованості, що насамперед передбачає свідоме ставлення

до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, закріплених у Конституції України.

Розмаїття наведених тлумачень цілей правового виховання можна узагальнити так: метою правового виховання є формування правової вихованості, а досягнення цієї мети визначається різноманітністю завдань.

І. Ковальова й О. Тимченко виокремлюють такі завдання правового виховання:

- озброєння молодих людей знаннями законів, систематична просвітницька робота, інформування про нововведення й зміни в правових питаннях;

- формування правової свідомості як сукупності правових уявлень, поглядів, переконань, що визначають ставлення особистості до вимог законів, регулюють її поведінку в конкретній правовій ситуації;

- прищеплення молоді потреби до формування у неї певної громадянської позиції, а також поваги до держави і права;

- вироблення навичок правослухняної поведінки як результату свідомого ставлення до громадянського обов'язку;

- усвідомлення адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення будь-якого правопорушення чи скоєння злочину;

- формування в молоді активної громадянської позиції, бажання брати участь у боротьбі зі злочинністю, взаємодіючи з органами правопорядку та іншими державними установами [6, с. 236].

Подібні завдання визначають О. Данильян, І. Косенко, М. Лаварсланова, Є. Мануйлов, Н. Мойсеюк, А. Нісімчук, В. Стреляєва, О. Скакун.

Розглядаючи завдання правового виховання, наголосимо, що вони не повинні зводитися до суто утилітарної мети широкого ознайомлення населення з наявними та чинними в суспільстві законами та їх вимогами, правовою системою, її структурою і сутністю, принципами та ідеями, політичною системою суспільства. Абсолютно недостатньо тільки мати певний запас правових знань, недостатньо тільки знати норми чинного законодавства, потрібно розуміти їх, їхні вимоги, цілі й призначення. У межах знання приблизно одного й того ж кола правових норм та інститутів глибина їх розуміння може бути різною. Пропаганда сили закону, агітація до законслухняної поведінки на прикладах запобігання злочинам – це не цілком виховання. Повинна бути вихована не дисципліна, а усвідомлене ставлення до права як до єдиного способу досягнення буття справедливості в суспільстві. В. Стреляєва підкреслює, що немає способів насильницького виховання, не можна змусити індивіда пізнати зміст ідеї права, оскільки в такому разі досягнення результатів

такого виховання залишається сумнівним. Правове виховання стане дієвим лише за активної участі самого індивіда, його потреби у праві й прагненні його пізнати [12, с. 50].

В умовах упровадження ідей правової держави, М. Лаварсланова пропонує звернути увагу на такі завдання правового виховання особистості:

- доведення до свідомості особистості нормативно-правової інформації;

- забезпечення її правової соціалізації;

- розвиток її соціально-правової активності;

- підвищення рівня правової культури;

- сприяння формуванню нормативної поведінки [7, с. 43].

Головним завданням правового виховання особистості є забезпечення кожній людині оптимальних умов для розвитку індивідуальних здібностей, можливості самореалізації незалежно від її психофізичних особливостей, індивідуальних розбіжностей. Кожна особистість наділена правами. Побудова єдиної змістової системи захисту прав особистості безпосередньо пов'язана з усіма ланками виховання та освіти.

Звідси завданнями правового виховання є: поширення юридичних знань, підвищення їх рівня, формування поваги до закону й досягнення правомірної поведінки, підтримання правопорядку й розвиток соціально-правової активності.

Аналіз завдань правового виховання, визначених у дослідженнях науковців, дав змогу виокремити такі завдання навчально-освітнього й виховного процесу в коледжі, які забезпечують процес здійснення правового виховання студентів:

- розробка принципів і критеріїв добору правового навчального матеріалу в процесі правового навчання майбутніх фахівців;

- формування в кожного студента такого світогляду, який забезпечував би повагу до права, його цивільних вимог;

- вироблення професійних навичок і якостей правомірної поведінки студентів коледжів для того, щоб керуватися ними в повсякденному житті, а також для подальшої їх реалізації у професійній діяльності;

- досягнення такого рівня правового мислення майбутніх фахівців, яке дасть змогу їм самостійно оцінювати з погляду права дійсність, а також брати активну участь у реалізації норм права в процесі майбутньої професійної діяльності, сприяючи становленню громадянського суспільства в Україні.

Визначаючи правове навчання як процес набуття особою правових знань, умінь і навичок, які сприяють формуванню особистості як свідомого активного суб'єкта соціальної

діяльності, наголосимо, що правове навчання є певною системою. Воно опосередковує сукупність необхідних елементів: суб'єктний і об'єктний складники, набір спеціальних методів, способів і форм реалізації, тобто правове навчання є досить цілеспрямованою організаційно-визначеною системою зі своєю внутрішньою будовою, принципами та функціями.

Сутність правового навчання найкраще можна схарактеризувати за допомогою його функцій. Оскільки саме через категорію функцій проявляється призначення цього явища в суспільстві, його іманентні якості.

Завдяки правовому вихованню, формуються правові ідеї та стійкі позитивні почуття, переконання у свідомості учнів; виробляються навички й звички правомірної поведінки та цивільно-правової активності. Крім того, функціями правого виховання є когнітивна та комунікативна. Завдяки першій особистість отримує комплекс уявлень про структуру права, пізнає процес регулювання правом соціальних відносин, усвідомлює моделі поведінки, які або заохочуються, або забороняються правовими нормами, засвоює права й обов'язки суб'єкта права. Виникає певна система правових знань. Комунікативна функція, зі свого боку, сприяє встановленню правовідносин між суб'єктами права, трансляції правових цінностей, знань і умінь.

О. Орлова виділяє такі функції правового виховання:

- пізнавальна (ознайомлення громадян зі змінами в законодавстві);
- комунікативна (забезпечує спілкування громадян у правовій сфері, наступність правового досвіду й удосконалення суспільства, формування й підвищення правової культури індивідів);
- прогностична (націленість правовиховної діяльності на майбутнє);
- інформаційна (інформування громадян, тобто доведення до їх відома окремих положень нормативно-правових актів);
- орієнтаційна (орієнтування громадян на позитивні правові настанови, які пропонують оцінку права й готовність діяти відповідно до його норм);
- профілактична (попередження та запобігання вчиненню правопорушень, перевиховання осіб, які скоїли правопорушення, у дусі поваги до права) [8, с. 42].

Проведений аналіз виокремлених науковцями функцій правового виховання відповідно до проблеми нашого дослідження, дав змогу визначити дві основні функції:

1) передача студентам педагогічного коледжу певної суми правових знань, навичок, умінь;

2) формування правових ідей, почуттів, переконань у правосвідомості вихованців, вироблення правової настанови на правомірну поведінку.

Завдяки процесу правового виховання й через нього у правосвідомість громадян увіходять ідеї, що мають державно-вольовий характер. З огляду на це, В. Стреляєва визначила такі головні особливості правовиховного процесу:

– його вихідною базою, за допомогою і на основі якої він будується, є система загальнообов'язкових правових норм;

– при його здійсненні до відома студентів доводяться, упроваджуються в правосвідомість встановлені державою і пов'язані з їх поведінкою правові розпорядження, дозволи, заборони;

– здійснюється цей процес почасти в педагогічних виховних формах, з використанням широко відомих педагогічних засобів і методів;

– спирається він на гарантовану можливість за необхідності застосовувати примусову силу держави у вигляді юридичної відповідальності правопорушників (реалізація процесу перевиховання), його вплив поширюється не тільки на суб'єктів, що дотримуються норм права, а й на осіб, схильних до скоєння правопорушень або тих, які вже вчинили їх, у зв'язку з чим певною мірою виконуються й завдання безпосереднього запобігання правопорушенням;

– здійснюють його особи, які, як правило, мають юридичну освіту або спеціальну юридичну підготовку [12, с. 43].

На нашу думку, особливостями правового виховання є засвоєння особистістю правових норм, що відбувається двома шляхами: а) через предметно-раціональне усвідомлення; б) через інтерналізацію. У першому випадку право сприймається як необхідне й доцільне, корисне для суспільства й особистості. У другому відбувається перетворення зовнішніх щодо особистості вимог права на її власну життєву позицію, правову настанову, на звичку діяти відповідно до заданої правової моделі.

Висновки. Отже, сутність правового виховання розуміється як організований ідейно-виховний процес, спрямований на: а) формування правосвідомості (знань, переконань, почуттів тощо); б) формування певного рівня правової культури; в) здійснення впливу правових інститутів на свідомість, що дає змогу перетворювати правові знання і вимоги права на особисті переконання громадян (правова інтеріоризація); г) формування соціально активної особистості. Процесу правового виховання властиві структурні ознаки, притаманні ідейно-виховному процесу загалом, які характеризують його як цілеспрямовану

виховну діяльність, спрямовану на формування всебічно розвиненої, освіченої та свідомої особистості. Безпосереднім об'єктом впливу правового виховання є права свідомість, а також сформований на її основі рівень правової культури поведінки індивіда й різних соціальних

спільнот. Але у процесі здійснення правового виховання слід враховувати особливості наявного вже рівня правосвідомості тієї чи іншої частини громадян і диференційовано підходити до виховання правосвідомості різних верств і груп населення.

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Право: Азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
2. Глущенко К. Деякі аспекти правового виховання студентської молоді в умовах розбудови правової держави / К. Глущенко // Держава і право: de lege praeterita, instante, futura: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27–28 листопада 2009 р., Миколаїв). – Миколаїв: Іліон, 2009. – С. 50–51.
3. Головченко В. В. Правове виховання учнівської молоді: питання методології та методики / В. В. Головченко, Г. І. Нелін. – К.: Наукова думка, 1993. – 138 с.
4. Ермакова Е. И. Правовое воспитание студентов колледжа в процессе профессионального образования: дисс. ...кандидата пед. наук: 13.00.08 / Ермакова Елена Ивановна. – Москва, 2007. – 209 с.
5. Ибрагимова З. Н. Формирование правовой культуры старших подростков в условиях школы-интерната: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Ибрагимова З. Н. – Тверь, 2013. – 27 с.
6. Ковальова І. Завдання і зміст правового виховання молоді / І. Ковальова, О. Тимченко / Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Харків: Право, 2012. – № 3(13). – С. 235–238.
7. Лаварсланова М. Г. Правовое воспитание как основа формирования нормативного поведения учащихся в социуме: дисс. ...кандидата пед. наук: 13.00.01 / Лаварсланова Маржанат Гаджиевна. – Махачкала, 2010. – 172 с.
8. Орлова О. О. Правове виховання і роль міліції у його здійсненні на сучасному етапі розвитку суспільства (теоретичні та прикладні аспекти): дис. ...кандидата юрид. наук: 12.00.01 / Орлова Олена Олександрівна. – Київ, 2008. – 216 с.
9. Рассолова Е. А. Системный подход к правовому воспитанию старшеклассников во внеучебной деятельности: дисс. ...кандидата пед. наук: 13.00.01 / Рассолова Елена Александровна. – Москва, 2007. – 185 с.
10. Сидоренкова И. В. Особенности правового воспитания учащихся в системе «школа-колледж»: дисс. ...кандидата пед. наук: 13.00.01 / Сидоренкова Ирина Викторовна. – Смоленск, 2005. – 183 с.

References

1. Alekseev, S.S. (1999). *Law: ABC – theory – philosophy: Experience of complex research*. Moscow: Statut. [in Russian].
2. Glushenko, K. (2009). Some aspects of legal education of student youth under conditions of legal state development. *State and law: de lege praeterita, instante, futura: Proceedings of International scientific and practical conference*. Mykolaiv, 27-28 November 2009. – Mykolaiv: Ilion. 50–51. [in Ukrainian]
3. Holovchenko, V. V. (1993). Legal education of student youth: Issues of methodology and methods. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
4. Yermakova, Ye. I. (2007). *Legal education of college students in the process of professional training: dissertation for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.08*. Moscow. [in Russian].
5. Ibragimova, Z. N. (2013). *Formation of legal culture of senior teenagers in conditions of boarding school: Author's abstract: spec. 13.00.08 "General pedagogy, history of pedagogy and education"*. Tver'. [in Russian].
6. Kovaliova, I. (2012). Tasks and content of youth's legal education. *Visnik Natsionalnoii yurydychnoi akademii Ukraine imeni Yaroslava Mudroho. Series: Philosophy, philosophy of law, politology, sociology*. Kharkiv: Pravo, 3 (13). 235–238. [in Ukrainian].
7. Lavarlanova, M. G. (2010). *Legal education as a basis of students' standard behavior development in society: dissertation for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.01*. Makhachkala. [in Russian].
8. Orlova, O.O. (2008). *Legal education and the role of militia in its realization at the modern stage of society development (theoretical and practical aspects): dissertation for the degree of Candidate of juridical sciences: 12.00.01*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Rassolova, Ye. A. (2007). *System approach to high school students' legal education in afterschool activity: dissertation for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.01*. Moscow. [in Russian].
10. Sidorenkova, I. V. (2005). *Specifics of students' legal education in the system "school-college": dissertation for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.01*. Smolensk. [in Russian].
11. Skakun, O. F. (2001). *Theory of state and law: textbook: trans. from Russian*. Kharkiv: Konsum. [in Ukrainian].

11. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун; пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
12. Стреляева В. В. Правовое воспитание в условиях становления правового государства : дисс. ...кандидата пед. наук : 12.00.01 / Стреляева Виктория Вадимовна. – Москва, 2006. – 183 с.
13. Теорія держави і права (опорні конспекти) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / авт.-упоряд. М. В. Кравчук. – К. : Атіка, 2003. – 288 с.
14. Хамроев Ш. С. Проблемы правового воспитания школьной молодежи в республике Таджикистан : дисс. ...кандидата пед. наук : 12.00.01 / Хамроев Шухратджон Садирович. – Душанбе, 2003. – 183 с.
12. Streliaeva, V.V. (2006). *Legal education in conditions of legal state development: dissertation for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 12.00.01*. Moscow. [in Russian].
13. *Theory of state and law (notes): study guide for students of higher education (2003)*. Comp. M.V. Kravchuk. Kyiv: Atika. [in Ukrainian].
14. Khamroiev, Sh. S. (2003). *Problems of legal education of school youth in the Republic of Tajikistan: dissertation for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 12.00.01*. Dushanbe. [in Russian].

Рецензент: Павленко А.І. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Коваль Інна Віталіївна

Koval-lawyer@mail.ru

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
вул. Садова, 2, м. Умань,

02003, Україна

doi:10.7905/нвмдпу.v0i14.1090

Матеріал надійшов до редакції 09.02.2015 р.

Подано до друку 16.03.2015 р.